

HAMDİ HASAN
(Skopje)

DOSADAŠNJA PROUČAVANJA TURSKIH MEDŽMUA I NJIHOVO ZNAČENJE ZA PROUČAVANJE NAŠE ISTORIJE I ISTORIJE TURSKE NARODNE KNJIŽEVNOSTI KOD NAS I UOPŠTE

Među bogatim zbirkama orijentalnih manuskripti, nailazimo na veliki broj rukopisa među kojima su brojne medžmue i dončići, koji raznovršnošću građe predstavljaju veoma značajne izvore za proučavanje naše književnosti na turskom jeziku. Ovi rukopisi su danas koncentrisani uglavnom u raznim bibliotekama i arhivima naših većih gradova i univerzitetskih centara, kao i u privatnim kolekcijama.

Pojam medžmua u nauci o književnosti još uvek nije jasno definisan. Pod ovim pojmom se u najširem smislu reči podrazumeva privatna beležnica raznovrsnog sadržaja.¹ S obzirom na sličnosti nastajanja i materijala koji sadrže medžmue se u literaturi skoro poistovećuju sa pojmom donk.² Ova druga vrsta manuskripta, koja se obično shvata kao medžmua manjeg tj. džepnog formata, od strane raznih istraživača turske narodne književnosti s pravom se karakterizira kao posebna vrsta.³

Kao jedan od glavnih karakteristika po kojoj se donkovi razlikuju od medžmue, navodi se njihov oblik i način otvaranja. Za razliku od medžmue, koje se kao i obične sveske otvaraju horizontalno, donkovi se otvaraju uzdužno. Zbog ovakvog načina otvaranja, kao i zbog duguljastog i uskog oblika, a i raznovrsnosti materijala, oni su vrlo često dovedeni u vezu sa brodovima dalekog istoka, te su zbog toga kasnije češće nazivani »sefinama«, što u arapskom znači brod.⁴ Zbog toga, donkovi koji u sebi sadrže samo pesme ili uz pesme i kratke biografije pesnika, nazivaju se sefine-i şuara (sefinetü'ş-şuara), sefine-i bülega, sefine-i nefâis, sefine-i rüesâ i sl.

Osim ovog duguljastog i uskog oblika i veličine, mi bismo dodali da se medžmue i donkovi razlikuju među sobom i po sadržaju. Za razli-

¹) Salih Trako, »Medžmua pjesnika Šakira«, Anali Gazi Husrev-begove biblioteke, Knjiga II-III, Sarajevo, 1974. str. 109; O ovoj vrsti rukopisa i njihovom značenju za proučavanje naše kulturne istorije za vreme osmanskog perioda pisano je i ranije. O tome vidi: Rašid Hajdarević, »Rukopisne medžmue«, Glasnik Društva arhivskih radnika BiH, god. X-XI, 1970/71, Sarajevo, 1971, str. 311-320.

²) Salih Trako, opisujući medžmua, ističe da većina primeraka medžmua ima džepni format; a da bi se zaštitila od oštećenja, uvezivana je u kožni povež i nosila je domaći naziv »dončić«. Vidi: S. Trako, op. cit. pp. 109.

³) Günay Kut, »Bir Cönk Uzerine«, Halk Kültürü, No. 3, Istanbul, 1984, pp. 75-85.

⁴) Opširnije o ovoj vrsti rukopisa vidi: Sabri Koz, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Cilt 2, Istanbul, 1977, pp. 83-85; Orhan Saik Gökyay, »Cönkler Uzerine«, Folklor ve Etnografya Arastirmalari, 1984, Istanbul, pp. 107-173.

ku od medžmue, koje su obimnije i raznovrsnije, u kojima se nalazi razna građa i zabeleške bez ikakvog reda i sistema, kao što su na primer: prepisi ili originalna dela ili odlomci iz pojedinih dela iz raznih struka, beleške iz područja istorije, prava, medicine, astronomije, astrologije, vraćanja i sl., u donkovima se većinom nalaze lirske pesme tipa türkü, košma i semaî, koje su se pevale na selima i teferičima i u drugim prigodama.⁵ Donkovi takođe sadrže i pobožne pesme (ilahije), hvalospeve (kasida), ratničke pesme (destan) i dr.

Istraživanja pokazuju da je reč donk, bilo u značenju broda, ili u drugim značenjima, od XV veka do danas upotrebljavana u raznim turskim dijalektima.⁶ Donkovi, koji se i s aspekta bibliotekarstva mogu razmatrati kao posebna vrsta knjiga, prema kulturi i zanimanju njihovih vlasnika pokazuju tematske razlike, koje se ogledaju i među medžmuama. Zbog sličnosti u sadržaju donkovi se u bibliotečkim zbirkama vrednuju kao medžmue, pa prema tome i registruju kao medžmua-i eš'ar (zbirka pesama). Međutim, i pored ovakvog uopštenog tretmana, ako se ukaže potreba za njihovom preciziranju, na jednom uglu katalogske fiše ipak se stavlja zabeleška da je to donk.

Zbog sličnosti materijala i njihovog načina registrovanja u katalogu, kao i zbog činjenice da je medžmua u narodu rašireniji naziv za obe gore spomenute vrste, mi ćemo se u ovom prilogu samo njime poslužiti, podrazumevajući pri tome i jedne i druge.

Medžmue koje sadrže prvorazredan izvorni materijal u prvom redu iz književnosti ašika, religiozno-mistične književnosti kao i drugih oblasti folklora, bez obzira na svoju heterogenost i metodološku nesredjenost, zbog važnosti građe koju sadrže imaju veliki značaj. S druge strane, značajne su i po tome što one predstavljaju male riznice raznovrsne građe, sakupljene iz prve ruke, te zbog toga proučavaoci turske narodne književnosti prve i najpouzdanije podatke o narodnim pesnicima i njihovim delima u najvećoj meri crpe upravo iz ovih izvora. Jer, među njima katkada nailazimo i na pojedina dela koja se u drugim izvorima spominju samo poimenično. U njima se ponekad javljaju i pesme raznih divanskih pesnika, koje iz bilo kojih razloga nisu sadržane u njihovim divanima, kao i pesme ili druge vrste tekstova koji su kasnije pisani, prelazeći od generacije na generaciju usmenim putem, sve dotle dok nisu registrovane u ovim medžmuama. Kao primer za ovo može nam poslužiti tužbalica Taslidžali Jahja Beja o Šehzadi Mustafi i Vejsijeja kasida o Istanbulu.⁷ Među ovim medžmuama ponekad se može naći i na pojedine pesme ili celu zbirku nekog autora koji nema svoj divan.

Od nekih istraživača turske narodne književnosti saznajemo da postoje i takve medžmue koje su sami narodni pesnici svojom rukom pisali. Ove obuhvataju dela iz perioda njihovog šegrtovanja kao i ona koja su pisali u kasnijim, tj. zrelijim periodima svoga stvaralaštva.⁸ Polazeći

⁵) Rašid Hajdarević, op. cit. pp. 313.

⁶) Sabri Koz, Op. cit. op. 84.

⁷) Günay Kut, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Cilt 6, Istanbul, 1986, pp. 170-173. Za objavljeni tekst u turskoj transkripciji sa opširnim i opsežnim prilogom o pogibiji Šehzade Mustafe vidi: Mehmed Cavuşoglu, »Şehzade Mustafa Mersiyeleri«, Tarih Entitüsü Dergisi, Sayı XII, Sene 1981-82, Prof. Tayyip Gökbilgin Hatıra Sayısından Ayri basım, Edebiyat Fakültesi Matbaası, Istanbul, 1982.

⁸) Sabri Koz, Op. cit. pp. 85.

od ovoga, kao i od raznih pečata i drugih podataka, koji se nekada mogu videti na njihovim stranicama, na medžmue se katkada može gledati kao na dela poznatih autora. U isto vreme, one u kojima ne nailazimo na ovakve podatke, smatramo anonimnim delima.

S obzirom na značaj koji medžmue imaju za proučavanje naše kulture i istoriju turske narodne književnosti, dosadašnja istraživanja na ovom polju ne zadovoljavaju ni u kvalitativnom ni u kvantitativnom smislu. Ovde želim da ukažem na neke, po mom mišljenju propuste, koji se mogu primetiti u prikazima naših istraživača ovih manuskripti.

Zbog raznovrsnosti materijala i mnoštva podataka iz raznih oblasti nauke, koji su vrlo nepregledno registrovani, medžmue, a naročito one većeg formata, nisu nikako, ili su vrlo retko prepisivane.⁹ U ovom pogledu one predstavljaju svojevrsna unikatna dela. S druge strane, nepreglednost i anonimnost jeste i njihova najuočljivija negativna osobina. Ona je upravo i uticala na nedovoljno proučavanje medžmua. Zbog toga dosadašnji radovi na ovom polju sastoje se uglavnom od prikaza pojedinih medžmua u kojima je građa rukopisa izložena u vidu konciznih regesta.

Radi lakšeg informisanja o sadržaju rukopisa, neki autori na početku ili kraju svog prikaza navode i imena autora čija se dela nalaze u medžmui. Ali, i ovi podaci su nepregledni, jer nisu dati u obliku indeksa iz kojih bi se mogle videti stranice podataka koji se u rukopisu nalaze. Ovde bi napomenuli da u mnogim slučajevima, a naročito kada su u pitanju turske narodne pesme, čak ni ovi indeksi nisu dovoljni. Pošto se pojedini tekstovi, a posebno narodne pesme, u ovim medžmuama veoma često ponavljaju po dva ili više puta, pripisuju se pri tome različitim autorima. Na ovaj način, pored preglednosti omogućavalo bi se lakše otkrivanje eventualne varijante, ponavljanja i paralele među narodnim pesmama.

Iz dosadašnjih priloga o našim rukopisima, vidi se da je veoma mali broj medžmua proučen i korišten u naučno-kulturne svrhe, iako ih ima i znatan broj veoma starih, retkih i skupocenih iz raznih oblasti. Iz nekih se može konstatirati da proučavanja na ovom polju nisu rezultat planskog, sistematskog i unapred smišljenog cilja, već da su više posledica trenutnog interesovanja pojedinih autora, koje se javlja od slučaja do slučaja. To se najbolje vidi iz motivisanosti autora ovih priloga, koji fragmentarno obrađuju ovu građu tretirajući je samo iz jednog ugla, uglavnom u smislu sagledavanja njene raznovrsnosti i koristi. Jer, u više njih posle kratkog prikazivanja medžmue dat je poseban osvrt na pojedine teme u njoj, koje su nekom svojom specifikom privukli pažnju autora. Iz ovog se jasno vidi da osnovni motiv autora nije prikazivanje same medžmue, već određene teme. Najčešće teme ovih priloga su narodne pesme s istorijskom tematikom kao na primer: pesme o osvajanju, od-

⁹) Rašid Hajdarović, »Dvije medžmue iz prve polovine XIX stoljeća, POF., XXVI/1976, Sarajevo, 1978, pp. 183-198.

brani i padu naših gradova u ruke raznih osvajača, zatim hvalospevi, dvojezične pesme tzv. muleme i sl. Međutim, i u ovim priložima one su obrađene više informativno, ne ulazeći u opširnije i opsežnije analize na osnovu kojih bi se izricao nekakav opšti sud ili zaključak o njihovim književno-estetskim vrednostima. U njima, a naročito u onima koje se odnose na naše gradove, veoma često nailazimo na opise iz perioda kada su pesme nastale uz pojedinačno nabranje raznih objekata kao što su tvrđave, džamije, turbeta, česme i sl., koje odražavaju specifikum jednog posebnog ambijenta. Ovi prilozi po pravilu fragmentarnu i jednosstranu književnu građu najčešće tretiraju samo iz jednog ugla, a samu temu, čak i ovako ograničenu, ne iscrpljuju i ne dovode do kraja. Ali, faktografski značaj ove poezije, kao što ističe Fehim Nametak, uvećava se saznanjem da je ponekad neki detalj ili čak niz činjenica vezanih za neki događaj jedino zabeležen u nekoj od ovih pesama.¹⁰

U dosadašnjim istraživanjima iz oblasti turske narodne književnosti najveća pažnja je posvećena poeziji. Međutim, pesme koje su bile predmet razmatranja, donošene su obično u izvornom tekstu sa prevodom na srpskohrvatski jezik. Transkripcija originala je skoro uvek izostavljena, što onemogućava njihovo čitanje od strane onih koji ne znaju staro pismo. Osim toga, to je na izvestan način uticalo i na odsustvo književno-estetskih analiza, koje se pre svega baziraju na originalnim delima. Ovo s druge strane potvrđuje gornju tvrdnju da njihovi istraživači u samom pristupu nisu bili inspirisani književno-estetskim vrednostima pesama, već pojedinim istorijskim podacima koje one pružaju. Potvrdu za ovu konstataciju nalazimo i u tome što najveći deo ovih pesama obrađuju istorijsku tematiku pa zato i sami istraživači u svojim razmatranjima na njih više gledaju kao na istorijske dokumente, a ne kao na književna dela. Dakle, mora se istaći da i onako malom broju primera, koji su do sada povremeno prikazivani, nedostaje jedna svestrana književna analiza.

I u okviru jednog aspekta sagledavanja pojedinih tema, najčešće nedostaje kompletnost, sveobuhvatnost i iscrpnost građe, koja je neophodna za takvo proučavanje. Zbog toga, izrečeni sudovi o pojedinim temama u dosadašnjim priložima oslanjaju se samo ne neke primere koji ne rasvetljavaju u potpunosti istorijske događaje na koje se odnose. Ne osećajući potrebu za razmatranjem celokupnog odjeka nekog istorijskog događaja, oni su se zadovoljavali samo pojedinačnim primerima koji su se tu i tamo javljali.

Među pesmama o našim gradovima, koje su do sada objavljene, možemo navesti primere kao što su: pesme o Sarajevu,¹¹ Banja Luci,¹²

¹⁰) Fehim Nametak, »Književnost bosanskohercegovačkih Muslimana na turskom jeziku« Radio Sarajevo, Treći program. Godina VII, br. 19, 1978, Kulturna baština, Književnost Muslimana na orijentalnim jezicima, Sarajevo, 1978, pp. 547-586.

¹¹) Mehmed Handžić, »Sarajevo u turskoj pjesmi«, GIVZ., XI, Sarajevo, 1943, pp. 198-204.

¹²) Lamija Hadžiosmanović, »Dvije neobjavljene pjesme o banjalučkom boju iz Kađičeve Hronike«, POF., XXII-XXIII, 1972-73, Sarajevo, 1973, pp. 315-327.

Beogradu,¹³ Zvorniku,¹⁴ Šapcu,¹⁵ Prizrenu,¹⁶ Skoplju¹⁷ i Nišu.¹⁸ Ove pesme, koje su uglavnom nastale povodom raznih ratova, o osvajanju, odbrani i padu naših gradova, prema dosadašnjim istraživanjima različito su zastupljene u narodnoj poeziji, bolje rečeno, događaji koji su bili predmet ovih pesama imali su različit odjek u turskoj narodnoj poeziji. O nekim gradovima objavljeno je po jedan, o drugim po dva, tri ili više primera. Kao na primer: Boj pod Banja Lukom spada među događaje iz političke istorije Bosne i Hercegovine pod turskom vlašću, koji je imao najveći odjek u književnosti na turskom jeziku kod nas. Posle dve pesme o ovom boju, koje je objavila Lamija Hadžiosmanović, o istom boju i Enver Mulahalilović objavio još dve druge varijante iste pesme. O ovom istorijskom događaju i mi smo pronašli još sedam verzija prilikom istraživanja turske narodne poezije u rukopisima sarajevskih fondova. Među ovim primerima naišli smo i na jednu dužu pesmu, koja broji 45 strofa.¹⁹ Ova pesma, koja se nalazi među rukopisima Orijentalnog instituta, jeste od svih do sada objavljenih primera najduža. Autor ove epsko-ratničke pesme jeste Garibi. Pesma je po prvi put objavljena u našoj knjizi pod naslovom: Saray-Bosna Kütüphanelerindeki Türkçe Yazmalarda Türküler (Turkije u turskim rukopisima sarajevskih biblioteka). O pesniku Garibiju, kao i o mnogim drugim pesnicima na koje nailazimo u ovim rukopisima, ne znamo ništa. Ovde bismo želeli napomenuti da ova pesma, koja se doima kao kakva epopeja banjalučke bitke, predstavlja do sada najveći odjek ovog istorijskog događaja u narodnoj književnosti na turskom jeziku kod nas. Za razliku od ostalih pesama o ovom boju, u kojima se o njemu veoma uopšteno govori, u Garibijevoj pesmi nailazimo na sve istorijske pojedinosti sa najsitnijim detaljima ovog događaja, koji su istorijski poredani skoro istim redom kako ih nalazimo u istorijskim izvorima. U ovom pogledu ona predstavlja, može se reći, rimovanu deskripciju same bitke, što također govori o velikom istorijskom značaju ove pesme.²⁰

Kada je reč o istorijskom značenju turskih narodnih pesama, treba napomenuti da među međzmuama, pored onih o našim gradovima, ima

¹³) Vančo Boškov, »Jedna turska tužbalica o Beogradu«, Godišnjak, br. X, Sarajevo, 1981, po. 229-231.

¹⁴) Vančo Boškov, »1717 Yilinda Zvornik Kusatmasina Ait Bir Türk Türküsü«, Sesler, Sayı 184, Usküp, 1984, pp. 109-114; Fehim Nametak, Opsada Zvornika 1717. u pjesmi na turskom jeziku«, POF., XXXII-XXXIII, 1982-83, Sarajevo, 1984, pp. 109-114.

¹⁵) Ljubinka Rajković, »Opsada Sapca 1805. godine u turskoj pesmi«. PKJIF., XI, 1-2, Beograd, 1974, pp. 7116-7117; Isto: Lubinka Raykovic, »Birinci Sirp Ayaklanmasi Sirasinda Bögürdelen'in Kusatmasi Uzerine Yazilmis Bir Türk Halk Siiri«, Sesler, Sayı 79-80-81, Usküp, 1973, pp. 102-108.

¹⁶) Hamdi Hasan: »Anonim Bir Sair Tarafından Prizren Hakkında Söylenmiş Bir Methiye«, Cevren, Sayı 65, Pristine 1988, pp. 14-19.

¹⁷) Hamdi Hasan, »Usküp Hakkında Söylenmiş Bir Kosma«, Sesler, Sayı 195, Usküp, 1985, pp. 93-97

¹⁸) Hamdi Hasan, Saray-Bosna Kütüphanelerindeki Türkçe Yazmalarda Türküler, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 782, Kültür Eserleri Dizisi: 81, Ankara, 1987, pp. 95-99.

¹⁹) Hamdi Hasan, Op. cit. pp. 114-121; Ovu pesmu spominje i Vančo Boškov, ali je nije objavio. Vidi: V. Boškov, »Književnost Bosne i Hercegovine na orijentalnim jezicima u 18. i 19. veku«, »Godišnjak Instituta za jezik i književnost u Sarajevu, Knjiga VII, Odjeljenje za književnost, Sarajevo, 1978, pp. 185-213.

²⁰) Opširnije za istorijsku podlogu banjalučke bitke vidi: Adem Handžić, »Bosanski namjesnik Heklimoglu Ali-paša«, POF., V/1954-55. Sarajevo, 1955, pp. 135-180.

i takvih koje govore o drugim istorijskim događajima koji su također vezani za naše krajeve, ali i onih koje se odnose na ratove koji su vođeni pri odbrani drugih gradova van naše zemlje, a koji su nekad bili pod osmanskom upravom. U tim ratovima učestvovali su također i ljudi iz naših krajeva.²¹ Među takvim istorijskim pesmama spomenuli bismo pesme koje se odnose na istorijske događaje vezane za grad Vidin, Adakalu, Azak, Odžakov (Ozi), Silistru i dr.²² Treba napomenuti da među ovim pesmama ima i takvih u kojima se spominju neke poznate, manje poznate, ali i sasvim nepoznate istorijske ličnosti. Od pesama o drugim istorijskim događajima, koje smo imali prilike da zabeležimo, spomenuli bismo jednu podužu pesmu pod naslovom »Destan-i Debre« (Epska pesma o Debru). Ova pesma se nalazi u Orijentalnoj zbirci Istorijskog arhiva Sarajeva, u kolekciji Mehmeda Tajiba Okića, registrovana pod brojem 31. Pesma ima 29 strofa i opisuje borbu između osmanske vojske koju predvodi Hajredin-paša, sa albanskim ustanicima u Debru, za vreme sprovođenja tanzimatskih reformi. Poznato je da ove reforme kod nas, a posebno od strane Albanaca u Zapadnoj Makedoniji, nisu bile prihvaćene.²³ Među pesmama sa ovakvom tematikom spomenuli bismo i jednu elegiju o nekom velikom ratniku po imenu Pandža,²⁴ kao i niz drugih pesama koje opevaju borbe osmanske vojske protiv dahije i sl.²⁵ Svojom mnogobrojnošću i geografskom rasprostranjenošću ove pesme predstavljaju panoramu osmanskih ratova u Rumeliji kroz prizmu njihovog odjeka na tursku narodnu književnost.

Izvestan odjek ovih istorijskih događaja primećuje se i u umetničkoj književnosti. Tako se on može uočiti u nekim pesmama Kantemirizadea, Abdulganija, Muhlisija i dr. To su uglavnom hvalospjevi (kaside) i hronogrami (tarih), kojima je cilj više opisivanje i hvaljenje glavnih junaka u bitkama, nego prikazivanje samih događaja. To su najčešće pesme napisane sa ciljem da proslave bosanskohercegovačke namesnike koji su bili najčešći objekat pesnikove hvale. Za razliku od ovih, narodne pesme, koje su većinom anonimne, i po svojoj tematici i po unutrašnjoj vokaciji bitno se razlikuju od pesama gore spomenutih autora. Razlike u sadržini ovih dvaju tipova pesama nastale su, prije svega, kao rezultat različite motivisanosti njihovih stvaralaca. A to se najbolje može videti u

²¹) O ratovima koje su Osmanlije vodile u odbrani drugih gradova, čiji se odjek vidi u pesmama naših rukopisa vidi: Hamdi Hasan, Op. cit.

²²) O odjeku turske odbrane tvrđave Silistre u tursko-ruskom ratu iz 1773. godine u turskoj narodnoj poeziji vidi: Hamdi Hasan, »Yugoslavija'da Silistre Kalesinin 1773 Yilinda Ruslar Tarafından Kusatılması ile ilgili Tespit Edilen Destanlar«, I. Milletlerarası Türk Halk Edebiyatı ve Folklor Kongresi, 11-12 Ekim, Konya, 1988 (neobjavljeno).

²³) Opširnije o tome vidi: Hamdi Hasan, »Debre'de Nizam-i Cedid'in Uygulanması Esnasında Meydana Gelen İsyanın Türk, Arnavut ve Makedon Halk Edebiyatlarında Yankısı«, VI. Milletler Arası Türkoloji Kongresi, 19-23 IX, İstanbul, 1988. (još uvek neobjavljeno).

²⁴) U ugušivanju ovog ustanka učestvovao je i Latas Omer-paša koji je 1848-9. godine došao u Bosnu da zavede reforme. Opširnije o tome vidi: Zejnil Faić, Husejin Bračković, »Mala historija događaja u Hercegovini«, POF., XXXIV/1984, Sarajevo, 1985, pp. 163-201.

²⁵) Za objavljeni tekst ove pesme vidi: Hamdi Hasan, Saray-Bosna Kütüp-haneleindeki Türkçe Yazmalarda Türküler, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 782, Ankara 1987, pp. 155-156. Neki Salih-ef, Pandža spominje se među uglednim Sarajlijama g. 1840, koji je digao Sarajlije protiv Vedžihija. O tome vidi: Safet-beg Bašagić, Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti, »Svjetlost«, Sarajevo, 1986, pp. 419.

²⁶) Hamdi Hasan, Op. cit. pp. 139-143.

načinu prikazivanja istorijskih događaja. Dok narodne pesme istorijske ličnosti prikazuju jednim prirodnijim tonom, u sklopu samog događaja, divanski pesnici prilikom opisa ovih ličnosti skloni su uveličavanju i glorifikovanju stvari. Razlog za to svakako treba tražiti u samom pristupu ovim temama. U narodnim pesmama, ma koliko se isticali uspesi pojedinih istorijskih ličnosti prilikom izvojevanja neke pobede nad neprijateljem, ipak dominira uverenje da oni nisu bili odlučujući faktori u opevanim događajima. Dominantan faktor za pobedu nad neprijateljem najčešće se u narodnoj pesmi vidi u nekoj višoj sili.²⁶ U tom pogledu ove pesme su zanimljivije i sa psihološkog i sociološkog aspekta.

Turske medžmue, pored svoje istorijske vrednosti, značajne su i za istoriju turske narodne književnosti, jer se u njima javljaju imena onih autora koji su iz bilo kojih razloga književnoj nauci ostala do sada nepoznata. Oni se najčešće javljaju jednim ili više tekstova i ma koliko da su nedovoljna za sticanje jednog opšteg vrednosnog suda o njihovim stvaralocima ovi tekstovi upotpunjuju književnu građu određenog perioda, a time posredno i istoriju narodne književnosti. Među rukopisnom gradom, o kojoj je ovde reč, ne retko nailazimo i na nepoznata dela poznatih autora. Zahvaljujući tome u mogućnosti smo da upotpunimo naša znanja o životu i delu pojedinih autora. Za većinu proučavalaca narodne književnosti ona su glavni, a ponekad i jedini izvor biografskih podataka. Njihovim kompletiranjem može se stvoriti pogodnija podloga za korigiranje do sada pogrešno isticanih tvrdnji i sudova o velikom broju narodnih pesnika, a samim tim povoljniji uslovi za istorijsko sagledavanje pojedinih književnih strujanja, što je od neprocenjivog značaja ove književnosti. Od značaja je i činjenica što među njima nailazimo i na pesme koje obrađuju neke motive poznate i u narodnim književnostima drugih balkanskih naroda. To je svakako nastalo kao rezultat dugogodišnjeg zajedničkog života naših naroda u prošlosti.²⁷ Među tim motivima najveći broj sačinjavaju oni koji se odnose na opsade i osvajanja pojedinih gradova.²⁸

Među turskim medžmuama u našoj zemlji ima dosta lirskih pesama anonimnog karaktera, kao i takvih koje su sufijskog sadržaja (tzv. ilahije), a naročito one sa kognomenom (mahlasom) Junusa Emrea, koji je kod nas bio poznatiji pod imenom Ašik Junus. Međutim, najveći broj poetskih tekstova sačinjavaju svetovne pesme lirskog sadržaja, što daje posebnu draž proučavanju ovih medžmua. Ovde posebno treba naglasiti da su kod velikog broja ovih pesama naznačene i melodije uz koje su se one pevale, kao na primer: *Türki-i der makami Hüseyinî, der makami Saba, der makami Mahur, der makami baba Tahir* i sl. Zato ovi rukopisi, pored ostalog, mogu biti instruktivni i za komparativna književno-isto-

²⁶) Fehim Nametak, Op. cit. pp. 110.

²⁷) Austro-turski ratovi, koji imaju veliki odjek u turskim narodnim pesmama naših medžmua, reflektovali su se i u makedonskoj narodnoj poeziji. Vidi: Vančo Boškov, »Odglassi od Avstro-turskata vojna vo makedonskata narodna poezija«, *Spektar* 1, 2, Skopje, 1983, pp. 107-113.

²⁸) O motivima u narodnim pesmama drugih balkanskih naroda koji se odnose na opsade i osvajanja gradova vidi: Branislav Krstić, *Indeks motiva narodnih pesama balkanskih Slovena, Srpska Akademija Nauka i Umetnosti, Beograd, 1984.*

rijska i muzička istraživanja.²⁹ U mnogobrojnim rukopisima ove prirode, koje sam bio u prilici pregledati, ima dosta starih primera turskih narodnih pesama kojih nema u Turskoj. Stoga su ove zbirke tim vrednije za proučavanje turske narodne književnosti kod nas.

Pored podataka za istoriju narodne književnosti, ove medžmue imaju i filološku vrednost, jer je najveći broj pesama koje ove sadrže napisan turskim jezikom kojim se govorilo u našim krajevima. Ova konstatacija do koje smo došli prilikom proučavanja turskih rukopisa sarajevskog fonda u izvesnom smislu potvrđuje i prethodno izrečenu tvrdnju Saliha Trake o tome da su »medžmue koje se nalaze u našim bibliotekama uglavnom nastale u našim krajevima.«³⁰ Polazeći od ovoga, njihovo proučavanje sa tog stanovišta, kao što ističe i Derviš Korkut, popunilo bi jednu prazninu turskih dijalekata kod nas.³¹ Treba na kraju istaći da su ove medžmue zanimljive po arhaizmima i provincijalizmima, kojih ima dosta. Neki arhaizmi i provincijalizmi su davno zaboravljeni, pa ih nema čak ni u opširnijim rečnicima turskog jezika.

²⁹) Ovakve pesme sadrži i jedan rukopis iz XVII. veka koji se nalazi u Nacionalnoj biblioteci u Parizu. U ovom rukopisu se nalazi i nekoliko beležaka na talijanskom jeziku i muzička notacija tih pesama. Vidi: Hazim Šabanović, Književnost Muslimana BiH na orijentalnim jezicima, »Svjetlost«, Sarajevo, 1973. pp. 275.

³⁰) Salih Trako, Op. cit. pp. 109.

³¹) Derviš Korkut, »Turske ljubavne pjesme u Zborniku Mihe Martelinija Dubrovanina iz 1657. g. POF. VIII-IX/1958-9, Sarajevo, 1960, pp. 37-63.

DOSADAŠNJA PROUČAVANJA TURSKIH MEDŽMUA I NJIHOVO ZNAČENJE
ZA PROUČAVANJE NAŠE ISTORIJE I ISTORIJE TURSKE NARODNE
KNJIŽEVNOSTI KOD NAS I UOPŠTE

Rezime

U jugoslovenskim zbirkama orijentalnih rukopisa nalazi se veliki broj medžmua i dončića koji predstavljaju male riznice raznovrsne građe, sakupljene iz prve ruke, tako da proučavaoci turske narodne književnosti prve i najpouzdanije podatke o narodnim pjesnicima i njihovim djelima crpe upravo iz ovih izvora. U njima postoji i znatan broj pjesama inspirisanih istorijskim događajima, kao i pjesama o gradovima tako da predstavljaju i značajan istorijski izvor. S obzirom na značaj koji medžmue imaju za proučavanje naše kulture i istoriju turske narodne književnosti, dosadašnja istraživanja na ovom polju ne zadovoljavaju ni u kvalitativnom ni u kvantitativnom smislu.

FORMER RESEARCHES OF TURKISH MECMUAS AND THEIR IMPORTANCE
FOR THE STUDIING OF OUR HISTORY AND THE HISTORY OF TURKISH FOLK
LITERATURE

Summary

Numerous mecmua-s and conk-s found in the Yugoslav collections of Oriental manuscripts are the real treasury of various material firsthand collected. The researchers of the Turkish folk literature gather the basic and the most reliable data about the folk poets and their works exactly from these sources. In mecmua-s and conk-s a number of poems can be found which are inspired by some historical event, or the poems about the cities, so that they represent the important historical source as well. In regard to the significance of mecmua-s for the studiing of our culture and the history of Turkish folk literature, we must conclude that the researches in this field do not satisfy the needs, either in quality or in quantity.